

УДК930.85+[130.2+23/28](=161):947.7"653"

Демчук Р. В.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КИЄВОРУСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ В МЕЖАХ СХІДНОХРИСТІЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

В статті розглядається початковий етап розвитку Східнослов'янської цивілізації в системі східнохристиянського світу. Як правило, в субцивілізаційних системах, що сформувалися на периферії базових цивілізацій, чітко простежуються нашарування традицій, які сприймаються ззовні і стрижнем яких є певна релігійно-світоглядна система, яка налягає на вже достатньо сформовану власну соціокультурну систему.

Широкий діапазон взаємодії двох традицій — обраної, греко-православної, та автотонної, слов'яно-язичницької визначив всю соціокультурну історію Київської Русі.

У загальній історії Середньохристиянської цивілізації можна виділити два основні хронологічні відрізки. Протягом першого, що охоплював раннє середньовіччя, провідним був візантійсько-грецький соціокультурний блок, тоді як у другому, з рубежа середніх віків і нового часу, домінуюча роль явно переходить до православного східнослов'янського етномовного масиву, в межах якого в XVII ст. в культурному сенсі домінує Київ, але в політичному все більш наполегливо стверджується панування Москви. Розглянемо початковий, давньоруський етап розвитку Східнослов'янської цивілізації в системі східнохристиянського світу.

Місце Київської Русі в східнохристиянському світі багатьом нагадує положення середньовічної Японії в Далекосхідній цивілізаційній системі, а також типологічно співвідносимо зі ставленням ісламізованого Західного і Центрального Судану до Мусульманського світу або індуїстсько-буддійської Південно-Східної (окрім В'єтнаму) Азії в рамках середньовічної Індійсько-Південноазійської соціокультурної системи. Загальне полягає насамперед у тому, що Русь, як Японія або Малі, добровільно прийняла одну з провідних у середньовічному світі соціокультурних традицій. Ця обставина визначила той факт, що означені суспільства поставились до традиції, що засвоюється, досить "перебірливо", беручи лише те, що їм імпонувало, і залишаючи поза увагою те, що для їхніх панівних верств було неприйнятним.

Деяка неповнота запозиченої традиції (Київською Руссю — візантійської східнохристиянської, Японією — китайської буддійсько-конфуціанської) в багатьох випадках пояснюється тим, що суспільства-реципієнти ще багато в чому не піднялись до необхідного для засвоєння рівня всього культурного багатства цивілізацій-донорів, що компенсується збереженням (Русь, Судан), або й подальшим

розвитком (Японія) власних, початкових соціокультурних форм.

У межах базових для відповідного регіону цивілізацій (Китай, Індія, арабомовний блок мусульманського світу, Візантія) соціокультурна система визначає провідні опозиції в самій собі (як от конфуціанство чи даосизм у Китаї). В субцивілізаційних системах, що сформувалися на їхній периферії, така альтернативність визначається самим фактом нашарування традиції, яка сприймається ззовні і стрижнем якої є певна релігійно-світоглядна конструкція, на вже в досить оформлену (якщо вона вивела суспільство на ранньокласовий рівень) свою власну соціокультурну систему (конфуціансько-буддійського комплексу на синтоїзм, православ'я з належним до нього "візантинізмом" на слов'янсько-язичницький субстрат).

Сприйняття такого роду чужого як вищого розвивало навички запозичення передових досягнень сусідніх цивілізацій і в наступні століття, однак на досить довгий час визначило відому подвійність, навіть неорганічність соціокультурної системи, яка складалася з двох — субстратного і суперстратного — блоків, що досить повільно призвичаювались один до одного.

До моменту залучення Русі до східнохристиянського світу слов'янство пододало складний і довгий шлях соціокультурного розвитку [1], без урахування якого не можуть бути адекватно зрозумілими дальше становлення і доля Східнослов'янської субцивілізації східнохристиянського світу. Отже, спираючись на спеціальні дослідження [2], коротко зупинимось на деяких моментах передісторії Русі.

У соціально-економічному сенсі праслов'янство органічно входило до сім'ї давньоєвропейських суспільств середньої смуги Європи, яка безпосередньо межувала з античним Середземно-

мор'ям (від Іберії Кавказької до Іберії Іспанської"), і в цьому плані було ближче до фракійців, ілірійців, кельтів або синдів, меотів, калхів, ніж, скажімо, до тогочасних прабалтів або прагерманців (які не мали прямих контактів з давніми греками). Але в політичному і культурному відношенні лісостепове праслов'янство досить рано, вже з VII ст. до н. е. опинилося в міцному силовому полі переважно кочових іраномовних народів, безпосередньо пов'язаних як з найближчими номадами більш східних регіонів євразійського степу (аж до "червоних ді" Монголії і Північного Китаю), так і з могутніми близькозакавказькими та середньоазійськими державами, такими як Урарту, Асирія, Мідія або Бактрія, які в кінцевому рахунку були охоплені персидською імперією Ахеменідів.

Таким чином, якщо за своєю внутрішньою природою праслов'янське суспільство було, сказати б, "європейським", як кельтське або фракійське, які відчували до того ж суттєві античні імпульси, то його розташування на рубежі з Великим степом, відносно недалеко від цивілізації Сходу, які сильно впливали на кочовиків, обумовило його деяку причетність до західноазійського цивілізаційного кола.

Посилення скіфського гноблення в V—IV ст., а згодом сарматське вторгнення, сприяли відтокові населення в менш обжиті, але безпечніші лісові райони, спочатку в межах басейнів Прип'яті, Десни і Верхнього Дніпра, потім, з першої половини I тис. н. е. — до верхів'їв Оки і Волги, на Волхів і Західну Двіну.

Цей процес призвів до утворення в пізньоантичний час у кордонах слов'янського регіону двох великих етнокультурних масивів: середньодніпровсько-прикарпатського, переважно лісостепоного, і лісового. Вірогідно, вже до цього часу належить формування тих фонетичних особливостей, які дозволяють об'єднати у дві групи з одного боку українську, чеську, словацьку й балканські слов'янські мови, а з іншого — російську, білоруську і польську (при тому, що, як відомо, за іншими критеріями виділяються три групи слов'янських мов: східна, південна і західна, що оформилися в своїй основі до рубежу I—II тисячоліть).

Протягом перших трьох чвертей I тис. н. е. середньодніпровсько-прикарпатський масив було втягнуто в бурхливі історичні процеси, пов'язані з такими подіями, як сарматський прорив до Середнього Подунав'я, римська експансія в Карпатському ареалі, переселення готів з Прибалтики на південь, що, ймовірно, розкололо цей масив на прикарпатський (склавенський) і середньодніпровський (антсько-полянський) блоки, створені готами ранньополітичні об'єднання в Північному Причорномор'ї та їхній виступ супроти антів тощо. За цим уже йде власне Велике переселення народів: міграції з глибин євразійського степу в напрямку

Центральної Європи гунів, аварів та інших тюркомовних етносів, що поєдналося з крахом Західно-Римської імперії і возвеличуженням Візантії, яка в VI—VII ст. сама була об'єктом слов'янської агресії, що призвело до швидкої слов'янізації Балкан.

Динамізм воєнно-політичного життя, в поєднанні з досягнутим вже в скіфському часі передцивілізаційним рівнем розвитку і періодичні можливості, які відкривалися, в налагодженні ефективного соціально-економічного життя на родючих землях (чорноземі), на терені мирних зв'язків з розвинутішими сусідами (Рим, Візантія з її володіннями в Криму), створював ситуацію хронічної незавершеності політогенези. Окремі піднесення — при пануванні і поступовій слов'янізації роксолан у Середньому Подніпров'ї в I—II ст., економічний злет часів черняхівської культури в III—V ст., консолідація й активна зовнішня політика антсько-полянської конфедерації кінця V — середини VI ст., впорядкування воєнно-політичного союзу в Середньому Подніпров'ї на початку VII ст. — обривалося насильством ззовні: готська війна кінця IV ст., розгром антів аварами в третій чверті VI ст. і Середньодніпровської Русі хазаро-алано-булгарами в середині VIII ст. І лише після цього, в умовах певної стабілізації ситуації в південній половині Східної Європи, яка опинилася під владою хазар, з'явилися на рубежі VIII—IX ст. паростки власної державності, що не заглушилися аж до монголо-татарської навали.

Іншим, надзвичайно повільним, але незалежним від зовнішніх факторів характером, був позначений розвиток лісових угруповань слов'ян Східної Європи. Низька родючість підзолистих ґрунтів лісової смуги, низька щільність населення, позбавленого зовнішньої загрози, яка стимулює єднання, невимушеність до інтенсифікації праці широкими можливостями ведення екстенсивних форм господарства, брак стимулюючих прогрес-зв'язків з цивілізаційними центрами — все це визначало застійний характер суспільств лісових "племен", таких як дреговичі, кривичі, радимичі, в'ятичі, ільменські словени і, певною мірою, сіверяни, древляни, волиняни, які мешкали на порубіжжі лісової і лісостепоної зони.

Тому не дивно, що, коли в третій чверті IX ст. у Східній Європі сформувалися три центри політичної сили: Хазарія з її алано-булгарською підсистемою на Північному Дінці, Русь із центром у Києві, яка звільнилась від хазарської гегемонії до початку IX ст., і створене варягами на півночі з центром у Старій Ладозі та навколо озера Ільмень протодержавне об'єднання, основна маса слов'ян (як і східних балтів — голядь або фіноугрів — весь, воль, мещера, меря, мурома тощо) виявилася не суб'єктом, а об'єктом військово-політичної діяльності,

і згодом, вже після утвердження в Києві Олега (882 р.), данниками Київської Русі.

Характерною особливістю, проявленою протягом IX—X ст., було те, що на відміну від, скажімо, Японії, В'єтнаму, Кореї, Манчжурії, з одного боку, або ж ранньокласових суспільств Західного і Центрального Судану, з другого, Русь, яка виходила на цивілізаційний рівень розвитку, з самого початку опинилась у ситуації вибору своїх культурних орієнтирів, а відтак і включення в одну з цивілізаційних систем, що склалися.

Як узагальнено викладено в літописнім сказанні про "вибір віри" князем Володимиром Святославичем, альтернативами були мусульманський, східнохристиянський і західнохристиянський світи, а також квазіцивілізаційна іудейська система у вигляді її хазарської філіації. Звісно, як справедливо зазначає П. П. Толочко [3], кінцева перемога східнохристиянської традиції на Русі до завершення X ст. була, по суті, наперед вирішена всім попереднім розвитком середньодніпровського слов'янства. Про це, зокрема, свідчить факт хрещення Володимира, який розчарувався в язичництві, що спочатку насаджувалось ним, і суб'єктивно був готовий до прийняття ісламу [4]. Проте сам факт перебування Русі на стику силових полів кількох цивілізаційних систем (навіть при тому, що в однієї з них, східнохристиянської, було потенційно більше шансів узяти гору) робить умови її становлення як субцивілізаційної системи унікальними.

Русь, вибираючи греко-православну традицію, дистанціювалась як від мусульманського, так і, менш явно (з огляду на те, що кінцевий церковний розрив між Римом і Константинополем відбувся лише у 1054 р.), від західнохристиянського цивілізаційних світів, так само як і від іудейської квазіцивілізації.

Питання прилучення Київської Русі до системи східнохристиянського світу (часто зведене до проблеми "охрещення Русі") по суті, попри безліч видань, присвячених давньоруським історії та культурі, досліджено вельми слабо. Проте завдяки фундаментальній праці М. Ю. Брайчевського [5], загальний рух пов'язаних з цим подій IX—XI ст. відтворюється досить чітко.

З урахуванням соціологічного аналізу розташування суспільних сил у цей час [6] обставини, що зумовили хрещення Аскольда (Осколта) в 60-ті роки IX ст. (коли зусилля Візантії призвели до прийняття східного християнства двома іншими, рівномасштабними країнами — Великою Моравією і Болгарією), язичницький переворот, що привів до влади в Києві Олега, співіснування християнства та язичництва в оточенні Ігоря, хрещення Ольги та християнізація її оточення, язичницька реакція останнього етапу правління Святослава, відновлення позицій православ'я за Ярополка,

новий триумф язичництва в зв'язку з вокняжінням Володимира, який спирався на північні військові загоны, зрештою, його особисте хрещення, пов'язане з одруженням із сестрою правлячих у Візантії імператорів та налагодження всебічних і широкомасштабних дружніх зв'язків з "державою ромей" реконструюються досить рельєфно.

Ясно, що протягом IX — середини X ст., в умовно хронологічних межах між охрещенням князя Бравліна в Судаці-Сурожі і смертю княгині Ольги, крізь Південний Крим, який належав Візантії, а з часом і Дунайську Болгарію, до християнської культури долучаються провідні соціальні верстви міст Середнього Подніпров'я, передусім — самого Києва, тоді як серед слов'ян лісової зони, провідним центром яких був у той час Новгород, аж до християнізуючої діяльності Володимира (в тому числі — в тім краю — і насильницької) певною мірою переважало язичництво.

Це, звісно, не означало, що вже до панування Володимира Святославича, християнство взяло гору у Південній Русі. Села, де мешкала основна маса населення, лишались суцільно язичницькими, та й серед міського люду християни не могли чисельно переважати. Однак тут поворот у бік християнства був сприйнятий наприкінці 80-х років як природний, тоді як у лісовій зоні, особливо у Новгородській землі, він зустрічав глухий, але наполегливий опір, при тому, що в'ятичі взагалі залишались язичниками аж до середини XII ст.

Взаємодія — в широкому діапазоні від прямої боротьби до глибокого взаємопроникнення — греко-православної і слов'яно-язичницької традиції визначає всю соціокультурну історію Київської Русі, притому що давньоруське село суцільно християнським (при збереженні у великій кількості язичницьких забобонів) стає лише після монголо-татарської навали [7]. Пов'язаний з цим феномен так званого "двовір'я" можна зіставити з буддійсько-синтоїстською подвійністю традиційної японської культури, лише з тією різницею, що в давньоруському випадку два відповідні шари культури опиняються в стані перманентної конфронтації.

Східне християнство, що стверджувалося на Русі протягом другої половини правління Володимира Святославича і всього життя його сина Ярослава Мудрого, в середині XI ст. певною мірою визначає "фасад" давньоруської культури в найширшому діапазоні від архітектури та монументального мистецтва Софії Київської до "Слова про закон і благодать" митрополита Іларіона. Однак давньоруське "прочитання" традиції, що сприймалася, суттєво відрізнялося від її візантійської, або, скажімо, вірменської інтерпретації.

Загальні інтенції східного християнства, такі як ідеї "софійності" й "обоження плоті", сприймаються повною мірою і стають наскрізними для всієї

духовної східнохристиянської культури аж до Києво-Могилянської академії і Г. Сковороди. Але при цьому применшений (порівняно з західнохристиянською традицією) есхатологічний мотив християнства Візантії майже зникає. В розписах Софійського собору тема майбутнього завершення історії— "кінця світу" — віддалена точно так, як у літературних пам'ятках давньоруської думки переживання часу далеке від есхатологічного спрямування [8].

Концепція божественної влади в її візантійському варіанті була відома і в Київській Русі, однак тут вона отримує якісно інше звучання: наголос ставиться на божественному обґрунтуванні спадкоємності влади [9]. Навіть візантійське поняття "єдиновладдя" не стало визначальним, не похитало принципу колективної влади дому Рюриковичів. Запозичення в цьому плані були зведені "не до сприйняття доктрини як такої, а лише тих елементів православної концепції влади, які не протирічили місцевим умовам колективного володарювання" [10].

Особливою, суттєво відмінною од візантійської, була на Русі і система відносин світської та церковної влади. Друга була цілком незалежною від першої, маючи своїм джерелом Вселенського патріарха Константинополя, і двократна спроба київських князів (Ярослава в середині XI ст. та Ізяслава в середині XII ст.) самочинно, на зразок візантійських імператорів, ставити своїх митрополитів не увінчалась успіхом. Таке відносно незалежне становище церкви робило її самостійною силою, яка прагнула припинення міжкнязівських усобиць, стабілізації і збереження єдності Русі.

Таким чином, церковна ієрархія, підпорядкована київському митрополитові, виступала самостійною об'єднавчою силою давньоруського суспільства, діючи в цьому напрямі куди послідовніше, ніж княжий дім Рюриковичів, що розрісся й окремі гілки якого від XI—XII ст. перебували в стані перманентної міжусобної боротьби, що то затухала, то знову спалахувала.

Отже навіть "фасадна" сторона давньоруської соціокультурної системи жодним чином не була калькою з візантійсько-православної традиції, хоча, звісно, дуже багато принципів, цінностей і досягнень останньої запозичувалося, що особливо яскраво помітно у всіх сферах, пов'язаних з релігійно-культовою діяльністю (культова і богослужбова практика, правила монашеського гуртожитку, церковна архітектура, монументальний живопис та іконопис тощо).

Проте паралельно з цією домінуючою традицією продовжувала жити і певною мірою навіть розвиватись традиція рецесивна, яка затемнювалась першою і була пов'язана зі спадщиною язичницьких часів. Вона проявлялась не тільки в

обрядово-побутовій площині (доживаючи на цьому рівні до сучасності, що добре видно з матеріалів української, білоруської та російської етнографії), а й періодично безпосередньо проступала на поверхню суспільно-культурного життя.

Найяскравішими прикладами можна вважати, по-перше, відкриті виступи волхвів, які збуджували народні маси в Києві, Новгороді, Ростові та інших містах у 70-ті й на початку 90-х рр. XI ст., використовуючи, як вважає М. Ю. Брайчевський, елементи маніхейсько-богомільської ідеології [11]; по-друге, уважно досліджене Б. О. Рибаківим відродження язичництва (додамо, в досить стилізованій формі, як певне "неоязичництво") в другій половині XII ст., переважно в князівсько-боярських колах, що проявилось у способі життя, ужитковому і подекуди монументальному мистецтві та літературних пам'ятках, таких, наприклад, як "Слово о полку Ігоревім" [12].

Аналогічні явища, при тому в значно сильнішій формі, прослідковуються, як вище згадувалося, протягом всієї історії Візантії. Однак антична основа, що зберігалася і розвивалася паралельно з християнством у візантійській культурі, була споконвічною, природною "альтер-его" офіційно-церковної культури. Це було дві сторони єдиної соціокультурної системи, рівно як "аполонівський" та "діонісійський" чинники в античності, конфуціанство і даосизм у Китаї або ж буддизм і синтоїзм в Японії. А тому конфлікт між ними (за винятком останнього століття існування імперії, коли відкрито спалахнула ворожнеча між еллінофілами-гуманістами і монахами-містиками ісіхастами) мав стриманий і навіть умовний характер.

Інакше склалося на Русі, де аж до XIII ст. християнство для багатьох все ще лишалося чимось заможим і не цілком своїм. Звідси періодично виникав потяг до язичницького коріння як до чогось споконвічного, рідного, природного. Як протидію цим рецидивам церква переважно застосовувала умовляння (що вигідно відрізняє православ'я від католицизму, який тоді все частіше починав використовувати методи інквізиції), санкціонуючи ті народні звичаї і свята, які хоч якось можна було узгодити з християнством.

Катастрофа Батієвої навали і монголо-татарське ярмо позбавили це православно-язичницьке протистояння актуальності. Трагічна доля сприяла есхатологічному переосмисленню цінностей життя та смерті. Проте ознаки зміни духовного клімату відчуються вже з третьої чверті XII ст., коли в Кирилівській церкві під Києвом з'являється монументальне, перше на Русі зображення Страшного Суду з тривожною фігурою ангела, що згортає небо, як сувій.

Отже, протягом понад півстолітньої історії давньоруська соціокультурна система, яка стала з кін-

ця X ст. Східнослов'янською або Східноєвропейською субцивілізацією східнохристиянського світу, пережила суттєву трансформацію своєї етносоціальної структури. Як будь-яке структурно цілісне цивілізаційне утворення, Давня Русь була об'єднанням поліетнічним. За домінуючої ролі східнослов'янського (одвічно далеко не однорідного, сконсолідованого в цій своїй якості в межах Київської держави Рюриковичів) компонента, до її складу в різні періоди були включені в цілому або у вигляді окремих груп їхніх представників ті чи інші фіно-угорські (східна чудь, весь, воль, меря, мещера, мурома тощо), балтські (голядь, частково ятвяги), тюркські (торки, берендеї, чорні клобуки тощо, остаточно слов'янізовані вже після монголо-татарської навали), північно-іранські (як сіверськодонецькі алани) етноси, а також численні вихідці з поліетнічного скандинавсько-поморсько-слов'янсько-балтського, "варязького", середовища. При цьому Русь утворювала цілісну, самодостатню систему економічного, соціально-політичного й релі-

гійно-культурного життя, відкриту до спілкування із всіма цивілізованими та іншими світами і лише в церковному сенсі протягом всієї своєї історії вирішальним чином пов'язану з Константинополем.

Русь мала свої періоди становлення (VII — початок IX ст.), росту (IX—X ст.), розквіту (XI — перша половина XII ст.), диференціації (між серединами XII та XIII ст.) і повільної трансформації, що настала за монголо-татарською навалою, коли в її межах все чіткіше почали проявлятися контури нових етносоціальних утворень (друга половина XIII—XV ст.).

Найважливішою політичною віхою в її житті було об'єднання навколо Києва Аскольдом, а потім першими Рюриковичами основної маси слов'янського населення Східної Європи, а вирішальною культурною подією — прийняття широкого комплексу східнохристиянської культури в кінці X — першій половині XI ст., яка включала її в систему відповідного східнохристиянського — цивілізаційного світу.

1. *Брайчевський М. Ю.* Біля джерел слов'янської державності.— К.: Наук, думка, 1964; *Брайчевський М. Ю.* Походження Русі.— К.: Наук, думка, 1968; *Рыбаков Б. А.* Первые века русской истории.— М.: Наука, 1964; *Рыбаков Б. А.* Киевская Русь и древнерусские княжества XII—XIII вв.— М.: Наука, 1982; *Павленко Ю. В.* Раннеклассовые общества: генезис и пути развития.— К.: Наук, думка, 1989; *Павленко Ю. В.* Передісторія давніх русів у світовому контексті.— К.: Фенікс, 1994.—400 с.
2. *Павленко Ю. В.* Раннеклассовые общества: генезис и пути развития.— К.: Наук, думка, 1989; *Павленко Ю. В.* Передісторія давніх русів у світовому контексті.— К.: Фенікс, 1994.—400 с.; *Павленко Ю. В.* Етнічний розвиток Київської Русі // Генеза.— 1—2 (6—7).— 1998.— С 94—115.
3. *Толочко П. П.* Літописна повість про хрещення Русі // Археологія.— 1990.— № 2.— С 47—55.
4. *Толстой С. П.* По следам древнехорезмийской цивилизации.— М.; Л.: Изд. АН СССР, 1948.— С. 258—261.
5. *Брайчевський М. Ю.* Утвердження християнства на Русі.— К.: Наук, думка, 1988,— 261 с.
6. *Зубарь В. М., Павленко Ю. В.* Херсонес таврический и распространение христианства на Руси.— К.: Наук, думка, 1998.—С. 123—199.
7. *Аничков Е. В.* Язычество и древняя Русь.— СПб., 1914; *Гальковский Н. М.* Борьба христианства с остатками язычества в Древней Руси.— Харьков, 1916.— Т. 1—2; *Рыбаков Б. А.* Язычество Древней Руси.— М.: Наука, 1988.— 783 с; *Карташов А. В.* Очерки по истории русской церкви.— М.: Терра, 1993.— С. 240.
8. *Горский В. С., Крымский С. Б.* София Киевская как памятник древнерусской духовной культуры // Отечественная философская мысль XI—XVII вв. и греческая культура.— К.: Наук, думка, 1991,— С. 11.
9. *Чичурин И. С.* Политическая идеология средневековья: Византия и Русь.— М.: Наука, 1990.— С. 152.
10. *Толочко А. П.* Князь в Древней Руси: власть, собственность, идеология.— К.: Наук, думка, 1992.— С. 76.
11. *Брайчевський М. Ю.* Вказ. праця.— С. 220—221.
12. *Рыбаков Б. А.* Язычество Древней Руси.— М.: Наука, 1988,— С. 557—782.

Demchuk R. V.

SOME ASPECTS OF UPRISING OF THE KIEV-RUSSIA CIVILIZATION WITHIN THE SCOPE OF THE EAST-CHRISTIAN MEDIEVAL SYSTEM

In the article it is considered the initial stage of the East-Slavonic civilization development in East-Christian world. As a rule, stratification of traditions is clearly traced in sub-civilization systems formed on the periphery of basic civilizations, which are perceived from outside, and the core of which is a specific religious-ideological system that is imposed on sufficiently formed socio-cultural system.

A wide scope of interaction between two traditions — distinguished Greek-orthodox and indigene Slav-pagan traditions — determined all socio-cultural history of Kiev-Russia.